अथप्रवराध्यायप्रारंभः॥ श्रीरामचंद्रायनमः॥

॥श्रीगणेशायनमः॥ ॐ अथातः प्रवराध्यायंव्याख्यास्यामस्तदेतद्ब्राह्मणंत्रयसार्षेयं वृणीतेवधोरे
चनेसयोसंतस्राइसेकं वृणीतेद्वौवृणीतेत्रीन्वृणीतेनचतुरोवृणीतेनपंचातिप्रवृणीतेविहेकम
नुवदिसवैकार्षेयं वृणीतेऋषिभिरेवार्षेयं वृणीतेयः परार्षेयं वृणीतेपरं यज्ञस्यशीर्ष
छेदिनिऋतिरश्वनेवाएषओषधीभ्यः पशुभ्यः पित्रेभ्योपश्चपरप्रवरान्प्रवृणीतेनदेतद
१ न्यत्रब्राह्मणक्षत्रियाभ्या मिनरासांप्रजानामुच्छंभवति॥ तएवोर्ध्वमध्वर्युवृणीतेपूर्ववद्
मुनआमुनोवोचोहोतादिस्तवदामंत्रितंतआभृगवेवाग्नेयाख्यास्यामोजामदग्न्यावत्स्याआनु
शातकिवैहलिपैलुशौनकायनिजैमंतिकार्ष्णादरिद्रैहौव्राहिमनिवैरोहेऽरुण्यनिवैशकि
वैश्वामरवैरूपाक्षिपोकाशेरजानांपार्णालिरुकाश्वकानामुचितमनासावर्णिवाल्मिकिशेर
लानां वैष्टपुरेयपालाक्षिनैलकंकेशिनामसमृतभायार्नभागमार्केऽयंमंडुमांडव्यविभां
ना डुकमांडूकेयार्वमाण्ड स्थेनमद्रुतीस्थोलपिंडशोषायणशार्कराक्षदेवमतीनामायणार्चीयनाद्रा
यनगांगायनवैशंपायनवाध्यायन औदुंबरायनसौरयीदाक्षीमालायनशांकरवकाक्षयच्चा
लूकपौवेकर्णिः शौनकर्णिः शौंडकर्णिः सांगित्यासामिशायनानां याज्ञेयभ्राड्यक्ष्मालाऽंडपा
रिमंडलायनालुंधिः क्रौष्टिसौधकीनापैगलायनसात्यकायनकौचहस्तिकौ व हं
डिंसौरव्यमित्रचौद्रमित्र चौद्रमस्यानुलोमीशौनकायनिकाः स्यशारद्वतमौद्गोवाद्याऊ
हेपि निमिथिशाकल्याश्रौक्षोवाकायान्यनुमतिजैह्याशमशौकजिद्वात्मदमनिवाटार
किरणिमाजानातिकाश्यरुत्नोपुस्कचनोत्रानत्रैहीकारिक्रायणाः शाकुनिःशाकटायनागो

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

वेदविश्वज्योतिषोस्तेषां आर्षेयः प्रवरोभवति भार्गववैदविश्वज्योतिषेतिहोतावित्र ज्योतिषवद्देवैभ
गुवदित्यध्वर्युः प्रार्षश्वेतानां आर्षेयः प्रवरोभवति भार्गववैत्यपार्थिवेतिहोतापृथुवैन्यवद्वैन्यु
नुभगुवदित्यध्वर्युः गार्त्समदाः शुनकायनश्चक्रकरोकादमायनाराजबाध्याश्वाक्षाश्वोराः श्रो
त्रात्रसदस्यूनेनुशकादश्येनेषामविवाहस्तेषामेकार्षेयः प्रवरोभवति गार्त्समदेतिहोतागृत्समद
वदित्यध्वर्युः॥ यदिवाग्नार्षेयोभार्गवगार्त्समदेतिहोतागृत्समदवदित्यध्वर्युः॥ ॥ इतिप्र
वराध्यायेद्वितीयखंडः॥२॥ ॥ अंगिरसोव्याख्यास्यामः॥ॐ नथ्यागोतमास्तोदेया
अग्निजिनवोग्रायनेकाक्षराकण्याक्षेरकटेकस्मराणांकेरानिसारलोपानांकरोनिकाशयारीणां
पौष्यिंडभागलवडोडवानांमुपविदुमोंधरेषाणांयनाअमरुकाक्रोरुपिमाः क्रोचाः क्रोष्टाअरुण
युः पाथिवासोदामिनिकावाक्षकोरत्याअक्षअपादपक्षवंशमुल्विवंशमुल्विंशापित्रपं
शुपथिःस्रोक्षायणकोंउत्यांसिनेषामविवाहस्तेषांआर्षेयः प्रवरोभव निअंगिरसऔतथ्य
गोतमऔषिजकाक्षितेनिहोनाकक्षीवतवद्दीर्घतमसवद्औशिजवद्गोतमवदौतथ्यवदित्यध्वर्युः आयस्याय
नानांआर्षेयः प्रवरोभवति आंगिरसायस्यगौतमेनिहोनागोतमवदायस्यवदंगिरोवदित्यध्वर्युः
अथयात्रेयपाणिमाधूकर्णिवाल्कलिसोपिष्ठाग्निवेश्यानांशालालवाराहशौंगकृपणपर्णप्रावा
हणेयानांमाश्लायव्यायोगिछंदातग्रीवीणामेघुमदशाद्यकावकिकाविकायनानांनैवंदिलिरवैधकी
नांवैधकीकयाचरातकिमनहालानांसौवल्लविनोल्वलिपोषुयावदृशीनांशालवाजौहदेवमनहु
रिकर्णद्रोगवबौचेयकौमुदगंधिरवारिणादिराजन्यनीसामन्यविसोमस्तेविओदमेघीगोउकिळौ

हिनकिकांउकथानाकुलकसासमुग्रुशैवयथाभारद्वाजइत्येतेषांमविवाहस्तेषांआर्षेयः प्रवरोभवतिआं
गिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजेतिहोनाभारद्वाजवद्बृहस्पतिवदंगिरोवदित्यध्वर्युः काण्यायणाकाव
लयोऽथवत्सनरायणाः क्रौंडायनाबार्ध्नियोयोवंशायनाश्चयेभाष्टकुकदुप्रवृद्धीचेंद्राधिः
सायकायनः कौलीचक्रीकानीसांवरुल्लापुरावटलावकिभाविरूपमकैटिप्रोसंगिः श्यामायने
यैलुकायनसांभरभामदश्येन्यगार्ग्येतिहोनागर्गवत्शिनिवत्भरद्वाजवद्बृहस्पतिवदंगिरो
वदित्यध्वर्युः तेतिरविकविर्भोगर्गइत्येतेषांमविवाहस्तेषांआर्षेयः प्रवरोभवतिआंगिरस
सैन्यगार्ग्येतिहोनागर्गवत्शिनिवदंगिरोवदित्यध्वर्युः॥ ॥ इतिप्रवराध्यायतृतीयखंडम्॥ ॥
कविस्तरः स्वस्तिनरोबिंदुर्दीशक्तिपनजंलिः भोजवज्ररुधुश्चैवदिशालीशीनकिः अर्धपाद
केशीचोच्चुटीशांशापिकलशीकटंकाशिरयोवान्यायनावामध्यायनाः काश्याः कवयइत्येषामविवा
हस्तेषांआर्षेयः प्रवरोभवतिआंगिरसामहावोरुक्षयसेनिवदमहावदंगिरसवदित्यध्वर्युः सेरु
तिपोत्तिमाखिनंदिशंभुःशेवायनानांजानुकीनेत्वकाद्धालनव्यार्षिणिलांगंधिचारायणीइ
त्येतेषांमविवाहस्तेषांआर्षेयः प्रवरोभवतिआंगिरससांकृतिगौरीवितेतिहोनागौरीवितवत्॥
सांकृतिवत्आंगिरसवदित्यध्वर्युः हरितः कौत्सशंखवदर्भपौगंभेमगवमार्द्रकारिगानकारिहा-
दायिलावरणिकाऊर्णीतेइत्येतेषांमविवाहस्तेषांआर्षेयः प्रवरोभवतिआंगिरसांवरीषयौवना
श्वेतिहोनायवनाश्ववत्अंबरीषवत्आंगिरसवदित्यध्वर्युः रुरुंगाक्यायनाउश्रत्तृतीयःशायन
श्चतुर्थीगर्दभोनारीनतः प्राकीरसौबारमर्कटोरामणः शाणः कण्वामार्कटायोरामणेयः शाणायनाइत्ये
तेषांमविवाहस्तेषांआर्षेयः प्रवरोभवतिआंगिरसाजमीढकण्वेतिहोनाकण्ववदजमीढवदंगिरसवदि

२

३

राम
२

स्यध्वर्युः अथवैष्णवृष्णि द्विशटमदृणो दृणपो दृणगो दृणवरो दृणाइत्येषामविवाहस्तेषांऋषयः प्रवरो
भवति आंगिरसयोरकुत्सत्रासादस्येतिहोतात्रसदस्यवदांगिरसवदित्यध्वर्युः रक्षोभगानांऋषयः
प्रवरोभवतिआंगिरसवामदेव्यगोतमेतिहोतागोतमवदांगिरसवदित्यध्वर्युः हिरण्यगर्भछत्र
कयोमुद्गलइत्येतेषामविवाहस्तेषांऋषयः प्रवरोभवतिआंगिरसभार्म्यश्वमौद्गलेतिहोतामु
द्गलवदांगिरसवदित्यध्वर्युः रुक्षभरद्वाजानांपंचानांऋषयप्रवरोभवतिआंगिरसबार्ह
स्पत्यभारद्वाजवार्हदनवमानवचसेतिहोतामानवचोवदार्हदनवदांगिरसवदित्यध्वर्युः
रद्वाजवदार्हस्पत्यनिवदांगिरसवदित्यध्वर्युः ॥अथान्येतानिद्यामुष्यायणानिकुलानिभवंति
यथेनसोगशैशिरयोभरद्वाजशौंगिशिरयइत्येतेषामविवाहस्तेषांपंचानांऋषयः प्रवरो
भवतिआंगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजशौंगिशिरेतिहोताशिशिरवदौशिजवदांगिरसवदार्हस्पत्य
वदार्हस्पत्यनिवदांगिरसवदित्यध्वर्युः ॥७॥ इतिप्रवराध्यायेचतुर्थः खंडः ॥४॥ ग
विश्वामित्रान्व्याख्यास्यामः वैश्वामित्रादेवरातश्चैगितगालवबारतवंबाकुशिकांकृतउश्च
षलकुवाचोआश्वायनानांशांमायनायाज्ञवल्क्यानांबाल्यसैधवायनावाध्व्यश्चऋषयोवार्षियसा
सिताअपस्येश्रुताओधेयाःसौरथायःकाजालियाजयअर्जुनाक्षिपार्यादरिक्षमंतुजैमिनि
खरवाखलिइत्येतेषांमविवाहस्तेषांऋषयः प्रवरोभवतिवैश्वामित्रदेवरातऔदलेतिहोताऔद रामू
लवदौदवरातवदृषिश्वामित्रवदित्यध्वर्युः देवश्रवसादेवतयरसासोमुककामुककामुककामुका ३
यनाइत्येतेषामविवाहस्तेषांऋषयः प्रवरोभवतिवैश्वामित्रदेवश्रवसदेवरातसेतिहोतादेवत

रावत्देवश्रवोवत्विश्वामित्रवदित्यध्वर्युः त्रीण्येतानिरोरवाणिकुलानिभवंतिकाथ्यकाश्वादूरणश्वोदू
हयश्चेत्येतेषामविवाहस्तेषांऋषयः प्रवरोभवतिवैश्वामित्रकाथ्यककाथ्यकेतिहोताकथ्यवत्विश्वा
मित्रवदित्यध्वर्युः अथकमंदकधनंजयपिंकटपार्थिवबंधुलपाणिनानामित्येतेषामविवाह
स्तेषांऋषयः प्रवरोभवतिवैश्वामित्रमाधुछंदसाघमर्षणेतिहोताअघमर्षवत्माधुछंदो
वत्विश्वामित्रवदित्यध्वर्युः आजमाधुछंदसामार्गमित्राइत्येतेषांमविवाहस्तेषांऋषयः
प्रवरोभवतिवैश्वामित्रमाधुछंदसाजिनेतिहोताअजिवत्माधुछंदोवत्विश्वामित्रवदित्य
ध्वर्युः अश्मरथ्याःकामलायनिनोबंधुलकौशिकेतिहोताइत्येतेषांमविवाहस्तेषांऋषयः प्र
वरोभवतिवैश्वामित्रपौरिणेतिहोतापौरिणवद्विश्वामित्रवदित्यध्वर्युः गाथिनोरेणवास्तेषां
ऋषयः प्रवरोभवतिवैश्वामित्रगाथिनरेणवेतिहोतारेणवत्गाथिनवत्विश्वामित्रवदि
त्यध्वर्युः हिरण्यरेतसानांऋषयः प्रवरोभवतिविश्वामित्रहिरण्यरेतसेतिहोतारेतसवत्हि
रण्यवत्विश्वामित्रवदित्यध्वर्युः सुवर्णरेतसानांऋषयः प्रवरोभवतिवैश्वामित्रसुवर्णरेत
सेतिहोतारेतसवत्सुवर्णवद्विश्वामित्रवदित्यध्वर्युः कपोतरेतसानांऋषयः प्रवरोभवतिवैश्वा
मित्रकपोतरेतसेतिहोतारेतसवत्कपोतवद्विश्वामित्रवदित्यध्वर्युः घृतकौशिकानांऋषयः प्रव
रोभवतिवैश्वामित्रघार्त्तकौशिकेतिहोताकौशिकवत्घृतवत्विश्वामित्रवदित्यध्वर्युः शाठ
रमाटराणांऋषयः प्रवरोभवतिवैश्वामित्रशाठरमाठरेतिहोतामाठरवत्शाठरवत्विश्वा ८
मित्रवदित्यध्वर्युः अथसाहुलमाहुलउहलकोहलजेवलशावलशालिलफाहुलयादधिशा
दधिइत्येतेषांमविवाहस्तेषांमविवाहस्तेषांऋषयः प्रवरोभवतिवैश्वामित्रसाहुलमाहुलेतिहो

तानारुक्षवत्कौशिकवदित्यध्वर्युः अथोदुंबरायणिः शशिरेणायननारुक्षायनवेल्लायनवेदायनमौदायनचौदायनगंगायनकासायनकासाक्षेलकारीलालाचकीसेतेषांमविवाहस्तेषांत्र्यार्षेयः प्रवरोभवतिवैश्वामित्रकासाक्षेलतिहोतानाक्षिलवत्कासवत्वैश्वामित्रवदित्यध्वर्युः॥ इतिप्रवराध्यायेपंचमंखंडं॥ ५॥ वसिष्ठाख्यास्यामोवसिष्ठानामाकार्षेयः प्रवरोभवतियेऽन्युउपमन्युपराशरेभ्यः कुंडिनेभ्यश्चैवैधाघ्रपद्याऔपगवावैयघ्रपः सासामलायनाकपिष्ठलाऔटलोमाश्वायनवैटारकागोगयनाश्रुडाकाव्यायनाअथवाह्याकीजातकर्ण्याहरितयोऽथोर्याकरयः श्वयेअयस्थूणाः शुचिः वृक्षोलोमायन्यग्रस्वादित्रस्तहृदयग्रस्तविदग्रस्तविलेयः स्वस्तिकरः कंठेविडिर्मंडिचोलिचोलिकाकालोहलीसोमनसायणिरावणिचोलिकोरस्यवसार्जुनाक्षाइतेषांमविवाहस्तेषांमेकार्षेयः प्रवरोभवतिवसिष्ठतिहोतावसिष्ठवदित्यध्वर्युः उपमन्युव्याख्यास्यामः शौलालयोमहाकर्णाकोरव्याअथात्रेपर्णाकपिंजलादावलशीखीभागवीतायेनाश्रयेऽोकव्यायनाऽपालवीवायाल्कलयः शांतातपाः कार्दुरिराकत्सावेषाअथोलवत्रश्रयेयोर्थअथसछागायनआलव्यायनाकौनारायणाकोलोदग्याकिरीद्वाहिमानिपाएवाकरिलाक्षमेणयाः गांडूलवोध्यकिसांरव्यायनाऔपमन्यवाकोष्ठिऽोदरिकेदर्भिनाहकिंवाहविधोमावतमोजायनशशकायनादइतेषांमधीवाहस्तेषांत्र्यार्षेयः प्रवरोभवतिवासिष्ठभरद्वसवंद्रप्रमतिहोतेंद्रप्रमदवद्भरद्वसुवत्वसिष्ठवदित्यध्वर्युः ह्लाहरपैवैधकयः ह्लाक्षयःकोमुदादयः हस्थिरेषांपंचमएतेरक्षाः पराशः कोंडुषेयोवाहतपांजांजयोमेमनायनागोपालीरेषांपंचमएतेनालाः पराशराः काष्णाजिनाकपिश्रोद्राः कार्कयः शातातपाः पुष्करसादिरेषांपंचमएतेकृष्णाः पराशराः आविष्टायनाबार्ष्णायनाश्यामेयलोकाक्षयश्चवैक्षिरेषांपंचमएतेगौराः पराशरास्त्रयाख्या

क्षायनावार्षायणिपूर्णयोविल्वपूषयःनार्णिरेषांपंचमएतेशुक्लाः पराशराः एतत्त्रिंशत्पराशरा इत्येषांमविवाहस्तेषांत्र्यार्षेयः प्रवरोभवतिवासिष्ठशक्तिपराशरैतिहोतापराशरवत्शक्तिवत्वसिष्ठवदित्यध्वर्युः औपस्वस्तिः स्वस्त्ययश्चालोहायनाश्रेयसाध्यंदिनाआक्षितयः विष्णुवृद्धिवंकर्षीकुंडिनोमित्रावरुणाइतेषांमविवाहस्तेषांत्र्यार्षेयः प्रवरोभवतिवासिष्ठकौंडिन्यमैत्रावरुणतिहोतामित्रावरुणवत्कुंडिनवत्वसिष्ठवदित्यध्वर्युः॥ ॥ इतिप्रवराध्यायेषष्ठमंखंडं॥ ६॥७॥ ॥

कश्यपान्व्याख्यास्यामः आत्रायणाश्चात्रायणाश्चैत्रायणाश्चषगणासोमभृताशोनंत्यामोषिकियेटिकायनाऽऽर्द्रवज्रीमाटरश्चैकजालिअथलाक्षणीयोवेधकयः श्लोकसायश्चभोमनिदेवतायागोमेयादाअथोह्यास्यंस्वापधत्रायणः स्कंदपक्षश्चाथोर्ध्वायणाकार्ष्यायणास्थौरायणाडाकबायणाः शत्तभयोभियोगादिः शरकाः काष्ठायणाशाकाद[illegible] शालिहोत्राश्चाश्वमाजानाथाः कुंभिमाः चक्रिदाः पक्षपाणयः मारीचयोमाषससराअग्निशर्मायणश्चयेहास्तिरुचियेलमैलिनाग्नूनिकेषीतकीसोमिश्रीकोंडाडावयनिवारुणिवैवरीशैवरयोजिघानहास्तिकाश्यपैढानसकैकसेप्रतिषेयसौश्यवससमोयसयाग्नावसमोपरार्थाः पालशायिनः कटुकभैक्षिऽइतेषांमविवाहस्तेषांत्र्यार्षेयः प्रवरोभवतिकाश्यपावत्सारनैध्रुवेतिहोतानिधववत्अवत्सारवत्कस्यपवदित्यध्वर्युः आनष्टयोभाग्रयः श्येनपोथाजापाकयः शैरीषिरौदवाहिःचशैरंध्रिऔपशवीयः सोम्यशुकोयुषीकाकशिलोकाक्षस्यइदंधऽइतेषांमविवाहस्तेषांत्र्यार्षेयः प्रवरोभवतिकाश्यपावत्सारवसिष्ठतिहोतावसिष्ठवदवत्सारवत्काश्यपवदित्यध्वर्युः शंभुजाजलिभ्रश्चोभौ॥ भमपुरोधजलंधरनुजोमयूरःपर्यगोष्ठोगर्गमिश्रवः हिरण्यंबाहुरादित्यवर्णसौदामिलुभोशौशिलगोमिलोकुशलोवृषकंऽश्चेतेशुक्रस्यः

उत्तरः शांनिकेतुश्चेसेतेदवजातयः वैदायनजांघरायणशबृहायनऔदमेघ्यास्तृणबस्तखंडिल्यामहाकाभलु
कश्चवायुकौस्तार्कलिस्तत्रेचोद्वुदिसौष्किणेयाइसेतेषांमविवाह स्तेषांत्र्यार्षेयः प्रवरोभवतिकाश्यप
सितदवलेतिहोताशांडिल्यासितदवलेतिवादेवलवत्असितवत्काश्यपवदिसध्वर्युः देवलवद
सितवछांडिल्यवदितिवा॥ इतिप्रवराध्यायेसप्तमखंडः॥७॥ अत्रीन्व्याख्यामः॥ ॥कामर्ष
यणशंकिलयंश्चाद्यात्रखारथयश्चेयआघ्रायणावामरथ्यागोयावनास्तार्णविदवौदालकीशौनक
र्ण्येथावाऋनपयश्चेयागोरग्नीवीकौरिदाघ्येचेत्रायणाश्चेयेगाकर्ष्यंतिपौरिघ्येथावत्साश्चेयेग
लिछागलिभागलिवाहुदेसंडेयदौक्षात्रेयः सौद्भुतकौवर्षणकिकृष्णछंदोगीसेतेषांमविवाहस्तेषां
त्र्यार्षेयः प्रवरोभवतिआत्रेयआर्चनानसश्यावास्यैतिहोताश्यावस्यवत्आर्चनानसवत्अत्रिवदि
त्यध्वर्युः पूष्णिर्दार्ष्व्याक्षिः पौर्णविरौर्णवाविशिलविनौसोजकेशीभलंदनोवैजवापीशिरीषस्य
मैयन्योदूतिः सौपुष्पिः सामपुष्पिः सोमपुष्पिः हिरण्यपुष्पिश्चैकैकिकाकशीर्षिकाकालशी
र्षेतेषांमविवाहस्तेषांत्र्यार्षेयः प्रवरोभवतिआत्रेयगाविष्ठिरपौर्वातिथितिहोतापूर्वातिथिवत्गविष्ठि
रवत्अत्रिवदित्यध्वर्युः पुत्रिकापुत्रान्व्याख्यास्यामः हलोदावलेयादौभेयाशौभ्रेयाकौभ्रेयाम ग्र वा
ध्यगोपवनविष्ठिरपुत्रिकापुत्रादृसेतेषांमविवाहस्तेषांत्र्यार्षेयः प्रवरोभवतिआत्रेयगाविष्ठिरपौत्रिके
तिहोतापुत्रकवत्गविष्ठिरवत्अत्रिवदित्यध्वर्युः नंदिविमलिपिनायकिसायकिदृसेषांमविवाहस्तेषां
त्र्यार्षेयः प्रवरोभवतिअगस्त्यपिनायकिसायकेतिहोताश्यायकीवत्पिनायकीवत्॥ अगस्त्यवदित्यध्व राम
र्युः॥ ॥इतिप्रवराध्यायेअष्टमंखंडः॥८॥ ॥कुकूलउपकबलकालंबकायनशालंकायनधार
णीधोरणिसौधन्वासौकसकल्यासतुंडरपौतुरोनुरायणानां शैशिर्यायनाग्न्याधिलाशिलाघ

शेवपर्यावुर्दीनामेदिऊमाएवयायदूता—आगस्त्यदार्ढच्युतेतिध्रुवाहवत्दृढच्युतवदृगि
स्तिवदित्यध्वर्युः अकृशाऋशुक्रजासेहमोदकासेतेषांमवीवाहस्तेषांत्र्यार्षेयः प्रवरोभवतिअस्यमाहे
द्रमायोभुवेतिहोतामयोभुववत्माहेंद्रवत्अगस्तिवदित्यध्वर्युः॥ ॥इतिप्रवराध्यायेनवमेखंडः
॥९॥ ॥प्रवरोवैकृतानिव्याख्यास्यामोऽथद्वितयोब्राह्मणानां समुप्तयोभवंतितेषां समुप्तिं
चव्याख्यास्यामः येषांपुरुषतः प्रजोपनिरविच्छिन्नाभवतितेसां हितकुलिनाः येसदाःभुयःपं
चपुरुषं वापोलिस्तनवृतशिलसेपन्नाः अनवातां ऋतवंतस्तेपितृमंरुः पैत्तमेत्यार्षेयाभवं
त्यार्छिनीनामयदनकक्रितुत्रिकापुत्राः परपरिग्रहेणनानानार्षेयायेजाताद्यामुष्यायणाभवंति
प्राचीनप्रवणाः कापेयाः अकृशुक्रशुष्मूसचाषभाषहोभवर्चहिमोदकाः इसेतेषांमविवाहस्तेषां
त्र्यार्षेयः प्रवरोभवतिअगस्त्येमर्चिहिमोदतिहोतामोदकवत्हिमवर्चवत्अगस्तिध्वर्युः अकिंच
किंअचिंचर्चिहिमोदकि॥पारीणकाईसेतेषांमविवाहस्तेषांत्र्यार्षेयः प्रवरोभवतिअगस्त्यपिनाक
पारीणकेतिहोतापारिणकवत्पिनायकिवत्अगस्तिवदित्यध्वर्युः नंदिविमिलिचिलिमि मीतकि
पिनायकिसायकेतिहोता सायकवत्अगस्तिवदित्यध्वर्युः मध्यमपूरणास्तेषांत्र्यार्षेयः प्रवरोभव
तिअगस्त्यमाध्यमपूरिणेतिहोतापरिणवत्मध्यमवदगस्तिवदित्यध्वर्युः॥७॥ ॥यथै
तछौनशैशिरिणांभरद्वाजोद्वमेधीनांलोकाक्षीणांचयातिचान्यान्येवं समुप्तयोनिकुलानिभवंति
तेषांतथैवप्रवरास्युः द्विप्रवमंनिपातेपूर्वप्रवरउत्तादयितरुनरः परिग्रहितुः अपिचत्रयोत्ये नन्न
तथाकुर्यात्तस्मात्त्रिनेवपंचवाप्र वृणीतेअथयदिपितव्येणज्ञातिनार्षेयणयेजातासं हित
कुलिनास्तेषांपरिग्रहितुरेवभवतिअथयद्यशं स्वास्मभार्यास्वपत्यनस्यादिछं हरेयः पिंडंचैषा
विपुरुषंदक्यदिस्यादुभाभ्यामेवदक्रियाचार्यवचनंदेक्युर्दैकश्राध्येकुर्युरथगनुशिष्येकंपिं

उद्भवनुकीर्तयेप्रपितामहांश्चोत्तरतोयात्पुरुषादर्भयस्यापरिज्ञानादेतेनैवप्रवरणामाद्यंप्र
वरंप्रवृणीतेपरिप्रश्नेनवार्षयस्योपपन्नंमन्यतेतत्तस्यकुर्यात्पुरोहितप्रवरेणप्रवरोस्याचार्यप्रवरोरा
जन्यएतेनैवतुप्रवरेणवैश्यप्रवरोव्याख्यातोयदिसाङ्ग्यंप्रवृणीतेमानवैऊषारुशसेति होतापुरुषो
वतूमनुवदिसध्वर्युः साङ्ग्यंप्रवृणीषु---- प्रवरादेवराजन्यवैश्येोस्याताम्॥ धनंयशस्यमा
युष्यंऋषीणांकीर्तिनंशुभं॥दिव्यंवर्षसहस्रमेकैकस्यअषेरतिथ्यंकृतंभवतियः प्रवराध्याय
मधीतेसयुनगोत्रालाभेरुष्येतरणांमविरोधिरिसेषमहाशकुनिः समानः वेदानांमऋंधर्मस्यचाग्न
रुद्रैः समधिकंवृध्यंवृध्येनीपुत्रायनाशिष्यायनासंवत्सरोषितायदद्यात्सर्वेषांपङ्क्तिपवनो
मुपरिष्टाद्भवतियः प्रवराध्यायमधीतेयश्चवराध्यायमधीतइति॥ इतिप्रवराध्यायदशमंखंडं
॥१०॥ ॥७॥ इतिप्रवराध्यायः दशभिः खंडैः समाप्तः॥ ॥७॥
मैत्रायणीशाखायांप्रवराध्यायः समाप्तः॥७॥ ग्रंथ २१५॥ ॥७॥७॥
॥श्रीगणेशायनमः॥ ॥अथातः श्राध्यसंकल्पंव्याख्यास्यामोग्नि मुपसमाधायनिर्मथ्यं
वासगोत्रान्प्रायुग्मान प्रदक्षिणमासंभ्यब्राह्मणान्पूर्वेद्युर्यामत्तःपितृतश्चदशपुरुषंसनतु
स्थितान्विद्यातपोभ्यांकल्याणकर्मणः शुचयः शुक्लवाससो अपराण्हेप्राचीनावीतिकृतमंड
लोपरिषेोचानाचोतान्प्रांग्मुखान्पितॄनुदङ्मुखाविश्वेदेवान्भोजयेत्॥ अर्घ्यपात्राण्युपकल्प
येद्द्वौदेवेत्रीन्पित्रएकैकमुभयत्रवा॥समन्वायतीसपसिच्यसमनसश्चोत्तपयान्प्रक्षिप्य
विश्वादेवानावाहयिष्यामीत्यृक्काब्राह्मणैरनुज्ञातोविश्वेदेवाऋतावृधोविश्वेदेवासोअस्यादइति
यवान्प्रदक्षिणंप्रकिरेत्पवित्रपाणेोप्रदायहिरण्यवर्णाः शुचयइत्यृक्काविश्वेदेवाएषवोअर्घ्यःपि

रामु
६

DR. BHAU DAJI LAD MUSEUM MEMORIAL

तृनमहान्प्रपितामहानावाहयिष्यामीत्यृक्काब्राह्मणैरनुज्ञातोशंतन्त्साहावामहेपरेतनपितरः सोम्या
सइतितिलान्प्रदक्षिणंप्रकिरेत्पवित्रपाणेोप्रदायनामगोत्रमुच्चार्यनपितरेषतेर्घ्यः पितामह
श्रेतिगंधपुष्पधूपदीपाच्छादनैर्वस्त्रैर्घृतान्नमन्नमादायमेक्षणेनपाणिनाग्नौकर
णंकरिष्यामीत्यृक्काब्राह्मणैरनुज्ञातः सोमायपितृमतेस्वधानमइतिजुहोतियमायांगिर
स्वतेपितृमतेस्वधानमइतिद्वितीयामग्नयेकव्यवाहनायस्वधानमइतसंसक्तान्प्रद
क्षिणार्धेद्वितीयांहुत्वोच्छिष्टंब्राह्मणेभ्यः प्रदायशेषंपिंडपितृयज्ञवन्निदध्यात्॥ अथ
मखंडः॥१॥७॥ ॥ अपिनस्वकुलेभयाद्योनोदद्यात्रयोदशीं॥ पयसमधुसर्पिभ्यांघृ
वर्षासुचमघासुच॥ सोवर्णेषुचपात्रेषुराजतेदुंबरेषुचदत्तमक्षय्यतांयात्यिदंश्राद्धंनार्थ
कृतेनच॥ पयःपृथिव्यामितिपायसंदद्यात्मधुवातऋतायतइतिमधुरायुद्धवतिघृतं
दद्यात्॥ ससंसृर्जनपरिषिंचानीतिपरिषिच्यतूष्णींवापृथ्वीतेपात्रमितिपात्रामिमंत्रणं
ब्राह्मणांगुष्ठमादायविष्णोहव्यंरक्षस्वेतिविश्वेदेवान्विष्णोहव्यंरक्षस्वेतिपितृ
नुदकंपाणेोप्रदायॐभूर्भुवस्वरितित्रिरुक्तामधुवातऋतायतइत्यृचंप्रियंतांपितरः
प्रियंतांपितामहाःप्रियंतांप्रपितामहाइतिवाग्यतास्तूष्णींवातृप्तेष्टमान्यन्नानिदद्यात्त्रिः
सावित्रींमधीतेत्रिःश्रादितोनुवाकानप्रपितरोमादयध्वंप्रजास्रष्टुंहोवयुज्यउशंतस्त्वा
हवामहेऽप्रपितरोमादयध्वंमित्यृक्कापरायंतिरुपुष्पपाजाइतिपंचसंतेजानातिआनो
अग्नेपुनंतुमापितरइतिपितृनभ्यृक्कजपेत्तृप्तास्थइतिपृच्छेत्तृप्तास्मइतिप्रसाहमकृदन्तेषुये

अग्निदग्धाइतिभस्मोविकिरंनिनयेत्॥ अग्निदग्धाये जीवायेप्यदग्धाः कुलेममभस्मोदनेनतोयेनतृप्तायां
तुपरांगतिं॥ सिक्तदर्कनिनीयपिंडपित्रयज्ञवत्सिंडान्निदध्यात्॥ अथाग्नौभूमिमाधाय्यस्रुक्षेक्षितमस्मिन्
क्षय्यमुनिष्ठस्रुवोध्यायवाजेवाजइतिप्रहृत्यामावाज्यस्येतिदक्षिणंकुर्यात्॥ तंदद्यात्पूर्णपात्रं वा
दशपूर्वान्दशापरान्तात्मनश्चैकविंशतिं॥ श्राध्यकृन्मोचयेत्पूतहतोयेनमः पितॄन्श्राध्यंचयेन
दद्यात्पितृभ्यश्चकदाचन॥ षष्टिवर्षसहस्राणिविष्टायांजायतेकृमिः॥ यदेवतर्पयत्यद्भिः पितॄन्
श्राध्येसमाहितः॥ तेनैवसर्वमाप्नोतिपितृयज्ञक्रियाफलमितिपितृयज्ञक्रियाफलमिति॥ इति
मानवश्राध्यकल्पेद्वितीयः खंडः समाप्तः॥ ॥ अथवृद्धिश्राध्यकल्पंव्याख्यास्यामः॥ अथ
चाभ्युदयेप्राप्तेदेवतास्थापनंस्मृतं॥ जानिधर्मकुलस्थानंलोकानांवृध्धिकारणं॥ कर्मादिषुच
सर्वेषुमातरः सगणाधिपाः पूजनीयाः प्रयत्नेनपूजितापूजयंतिताः॥ ब्राह्मणाद्याःस्मृताःस
प्तदुर्गाक्षेत्राधिपस्तथा॥ वृध्धौवृध्धौसदापूज्याः पश्चान्नादीमुखान्पितॄन्॥ तिस्रःपूज्यापितुः
पक्षतिस्रोमातामहेतथा॥ इसेतामातरःप्रोक्ताःपितृमातृष्वसाष्टमी॥ प्रतिमासुचशुभ्रासुलि
खित्वावापटादिषु॥ अपिवाक्षतपुंजेषुनैवेद्यश्चपृथक्पृथक्॥ कुंडयलग्नाः वसोर्धारांघृतेनैवतु
कारयेत्॥ कारयेत्सप्तवापंचनीतिनीचांचनाश्रितां॥ आयुष्यानिचशोभार्थंजपेतत्रसमाहितः॥ मां
गल्यैर्गीतवादित्रैर्मातॄणांपूजनंस्मृतम्॥ असकृद्यानिकर्माणिक्रियेरन्कर्मकारिभिःप्रतिप्रयोगं
नैनास्कर्मांतरश्राध्धमेवच॥ गणशःक्रियमाणेषुमातृभ्यःपूजनंसकृत्॥ सकृदेवभवेश्राध्धं होम
मंत्राःपृथक्पृथक्॥ अतःप्रवक्ष्यामिविशेषइहयोभवेत्॥ प्रातरामंत्रितान्पूर्वविप्रान्युग्मानुभ

यत्नथा॥ उपवेश्यकुशेदद्याद्दत्तनेवहिषाणिना॥ हरितायस्त्रियादर्भापीतकाः पाकयज्ञिकाः॥ समूलापितृदेवत्याः
कल्माषावैश्वदेविकाः॥ द्वादशांगुलप्रमाणेनपितृतीर्थेनसंस्मृता॥ सदापरिचरेद्भक्त्यापितॄनयत्नवदेववत्॥ पि
तृभ्यइवदत्तेनप्रोपवेश्यकुशेषुतां॥ गोत्रनामानिवर्जेतिपितृभ्योर्घ्यंप्रदापयेत्॥ नात्रापसव्यकरणंन
पित्र्यंतीर्थमीष्यते॥ पात्राणांपूरणादीनिदेवतीर्थेनकारयेत्॥ ज्येष्ठांतरकरान्युग्मान्करात्प्रपवित्र
का न्॥ कृत्वार्घ्यंसंप्रदातव्यंनैकैकस्यात्रदीयते॥ मधुमध्वितियस्तत्रत्रिर्जपेत्तिलमिश्रितां॥ गाय
त्र्यानंतरंसोममधुमंत्रविवर्जितः॥ नचाश्नत्सजपेदत्रकदाचिदपितृसंक्रितां॥ अन्यएवजपः कार्यो
राक्षोघ्नः सरहस्यवत्॥ संपन्नमितितृप्तास्थप्रश्नस्थानेविधीयते॥ कःसंपन्नमितिप्रोक्तेशेषमन्त्रंनि
वेदयत्॥ ब्रूयान्नमेसुसंपन्नमितितृप्तास्थपावर्णे॥ विकिरंचतथादद्यात्जुहुयाच्चकृचोविना॥ अ
सोमपाश्चयेदेवायत्तभागबहिष्कृता॥ तेषामन्नंप्रदातव्यंविकिरंवैश्वदेविकं॥ नवावरान्भोजये
द्यूग्मान्दक्षिणेषुप्रदक्षिणमुपचारोयंवैस्त्रिलाधीनकुर्वति॥ दद्यात्ततदन्नमिश्रान्पिंडान्निदध्यात्॥
नादिमुखान्पितॄन्प्रीणंती॥ नांदीमुखान्पितॄन्प्रीणंति॥१॥ नांदीमुखाः पितरः इनिकुर्वीदाबाह
नादिकं॥ प्रीयंतांमितिचब्रूयुः पिंडान्स्वाहेतिनिक्षिपेत्॥ मातृपूर्वंपितॄन्पूज्यततोनांदीमुखाः॥ हां
मातामहेतिथाकेचिद्यूग्मांश्चभोजयेद्द्विजान्॥ द्वौद्वावभ्युदयेपिंडावेकैकस्यपितुः॥ पार्वणेपिंडमे
केकंत्रयाणांचपृथक्पृथक्॥ त्रयाणामुदकंकार्यत्रिषुपिंडः प्रवर्तते॥ ऊर्ध्वनादिमुखंप्रोक्तंनामगो
त्रापहारकं॥ स्वपितृभ्यःपितादद्यात्सकृत्संस्कारकर्मसु॥ विवाहादौस्वपितृभ्यःपुत्रोदद्यात्
सवैवहि॥ नानांनिष्ठातुपितॄन्श्राध्येवैदिकंकर्मआरभेत्॥ तेभ्योपिपूर्वैकःपूर्वेषश्यान्नादिमुखा
न्पितॄन्॥ आधानहोमयोश्चैवदर्शेतथैवच॥ बलिकर्मणिदर्शेचपौर्णमासेतथैवच॥ आग्रायणा

पाकयज्ञेवदेवंमनोषिणः॥ एकमेकंभवेच्छ्राध्धंमंत्रेषुनपृथक्पृथक्॥ अथयाम्यं मासिश्यस्त्रोक्षितमस्मि
नि॥ शिवाआपः संतितियुग्मानेवोदकेनच॥ सोमनस्यमस्मितिचपुष्यमक्षतंचारिष्टंचास्मिन्सक्षतानुप्र
तिपादयेत्॥ अक्षयोदकदानंचतत्पर्य्याप्तवदिष्यते॥ षष्टेपवनिसंततकुर्यान्नचतुर्थ्याकदाचन॥
प्रथमास्कन्दनिप्रोक्तसर्वास्वेवद्विजोत्तमैः॥ युग्मानेवस्मिन्नाध्यांगुष्ठमादायप्रयत्नः॥ कृत्वाध्रुव
स्यविप्रस्यप्रणम्यानुव्रजेन्नतः॥ इतिमानवसत्रेअभ्युदकश्राध्धं॥ अथपरिशिष्टं॥ मघ्वसरः
प्रजापतिस्तस्ययदुदगयनंशुक्लोहः॥ पूर्वाह्णस्तुदेवानांमध्यंदिनमनुष्याणामपराण्हस्तुपि
णामस्तमयोभूतयज्यते॥ कुर्यादहरहः श्राध्धमन्नाद्येनोदकेनवा॥ पयोमूलफलैर्पितृभ्यः
प्रीतिमाहरेत्॥ अष्टकापार्वणश्राध्धंकृष्णपक्षोयनद्वयं॥ दर्व्यंब्राह्मणसंपत्तिः श्राध्धकालाप्रकीर्ति
ता॥ उद्वाहपुत्रजननेपित्र्यांसोमिकेमखे॥ तीर्थब्राह्मणआयातेषडेतेजीवतःपितुः॥ अन्व
ष्टकंगयाप्राप्तौसप्तम्यांयत्रमतेहनि॥ मातुःश्राध्धंसुतःकुर्यात्पितर्यपिचजीवति॥ कन्यागते
सवितरीयान्यहानिचषोडश॥ क्रतुभिस्तानितुल्यानिपितॄणांदत्तमक्षयं॥ पंचमीप्रभृतिपर
पक्षस्यपंचमीपुत्रकामः॥ षष्ठीधनकामः सप्तमीपशुकामोऽष्टमीमारोग्यकामोनवमीतेजस्कामोदश
मीमन्नाद्यकामोएकादशींक्रध्यिकामोद्वादशींद्रध्यिकामः त्रयोदशीयशस्कामः चतुर्दशींशस्त्र
हस्तस्यारोग्यकामोवास्यायांसर्वकामः तिलैश्चश्राध्धंपुष्टिकामः कुर्यादपूपैः क्रध्यिकामः घृतगुडतिले
स्तेजस्कामः स्वस्तिकामः सौभाग्यकामः आरोग्यकामोवा॥ परमान्नकृसरान्नंनाषदधियावागूभिः
सर्वकामः पूर्वेद्युरामंत्रितोविप्रैः पितरःसंवसंति वै॥ यजमानश्चनारात्रिं वसेयुर्ब्रह्मचारिणः॥
श्राध्धंदत्वाचभुक्त्वाचननध्यानंयोपिगच्छति॥ तन्मासंतस्यपितरोभुंजतेरेतभोजनाः॥ श्राध्धं

भुक्त्वाचमेथुनंयोधिगच्छति॥ तन्मासंतस्यपितरोभुंजतेरेतभोजनाः॥ श्राध्धमध्याभवेद्यश्चपुनर्भुंक्तेतुबायसः
कर्मकृज्जायतेदासस्त्रीगम्योग्रामशूकरः॥ द्वौदेवेत्रीनितेएकैकमुभयंत्रवा॥ भोजयेत्सुसमृध्धोपि
नप्रसज्जेतविस्तरं॥ सत्क्रियांदेशकालौचद्रव्यंब्राह्मणसंपदः॥ पंचैतांविस्तरोहंतितस्मान्नेहतु
विस्तरं॥ यत्नेनभोजयेत्श्राध्धंवह्वृचंवेदपारगं॥ शाखांतगमथाध्वर्युंछंदोगंवासमासिगं॥
पंचाग्निंत्रिसुपर्णंचत्रिणाचिकेतः षडंगविन्ब्रह्मदेयानुसंतानोज्येष्ठसामगएवच॥ मातामहंमातु
लंचस्वस्त्रीयंश्वशुरंगुरुं॥ दौहित्रंविट्पतिंबंधुमृत्विग्याज्यौचभोजयेत्॥ यस्यश्राध्धेनभुंजंति
ब्राह्मणावेदपारगाः॥ अकृतंनदृवेः श्राद्धंपितॄणांनोपतिष्ठति॥ यस्यश्राध्धेनभुंजंतेब्रा
ह्मणाश्चस्वशाखिनः॥ अकृतंतद्वेश्राध्धंपितॄणांनोपतिष्ठति॥ वेदार्थविद्यविप्रवक्त्रब्रह्मचारि
सहस्रशः सदास्थिताः॥ शतायुश्चैवविज्ञेयाब्राह्मणापंक्तिपावनाः॥ एषामन्यतमोयस्यभुंजीतश्राध्ध
मर्चितः॥ पितॄणांतस्यतृप्तिस्याच्छाश्वतींसप्तपौरुषीं॥ तिलारक्षंतुवैदेहान्दर्भारक्षंतुराक्ष
सान्॥ तस्माद्दानेषुदातव्या आसनोभतिमिच्छता॥ इतिश्राध्धमयशिष्टः समाप्तः॥ ॥
श्रीरामकृष्णार्पणमस्तु॥ शुभंभवतु ग्रंथ ११५ शुक्लार्पणमस्तु॥ ॥

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

॥ईशावास्यमिदं सर्वं यत्किञ्च जगत्यां जगत्॥